

Adatok a római katolikus plébánosok erkölcsfegyelmezési gyakorlatának vizsgálatához a 19–20. században¹

A római katolikus plébános békéltető és „erkölcsbírói” szerepe egyházközségén belül hivatásának egyik alapvető tartozéka volt.² Ahogy Schüch Ignác is kiemelte lelkipásztorkodási tankönyvében: „A házasság megkötése után gyengéd lelkipásztori gondoskodás, oktatás és fegyelem által azon kell lenni, hogy az igazi keresztény családi élet eléressék, s ha az megzavarodott volna, ismét helyre állíttassék [...] A házastársak között támadt meghasonlásokat legelőbb lelkipásztori figyelmeztetések és kibékítési kísérletek által kell megszüntetni.”³ Mivel hívei többnyire feltétel nélkül hallgattak szavára, a pap hatása akár a család békét, akár a közerkölcsi állapotokat tekintve felbecsülhetetlen volt.⁴

A plébános közbelépésnek elmaradását az egész közösség morális életére nézve káros hanyagságnak ítélték. 1826-ban két tanú a következőket mondta a csongrádi plébános magatartását kivizsgáló püspöki széki⁵ bizottságnak: „a házasságban lévő személyek egymást elhagyhatták a nélkül, hogy az együtt való lakásra a Tisztelendő Plébános Úr által szorítottak vagy kényszerítettek volna.”⁶ „Szabad ő végette [t.i. a plébános végett] a káromkodás, paráználkodás, házasságtörés, erőszakoskodás, innepi munka sat.”⁷ A szerepkör teljesítését nem csak a nép, de egyházi feljebbvalók is számon kérték.⁸

Tanulmányomban a különböző erkölcsi vétségekben (káromkodás, erőszakoskodás) és a családi egységet veszélyeztető esetekben (hűtlenség, házastársak békétlenkedése) alkalmazott módszereket és eljárás módokat mutatom be 19. és 20. századi csongrádi példákon keresztül. A felvázolt körkép korántsem teljes vagy általános, inkább metszete a római katolikus lelkipásztorok,

1 A tanulmány eredeti megjelenési helye: Kovács Janka – Kökényessy Zsófia – Lászlófi Viola szerk. A normán innen és túl. Tanulmányok a Történeti Kollégium konferenciájának előadásából. Történeti Kollégium, 2017. 215–226.

2 Az erkölcsi ügyekben való ítélkezést és közbenjárást tekintve a plébánosok illetékességi köre egyházi jogi szempontból magyarázatra szorul. „A plébánosok az egyházi kormányzat terén ugyan tulajdonképpeni joghatósággal nem bírnak, de a gondjaikra bízott hívek lelki vezérlésében részint az egyházi, részint a polgári hatóság megbízása folytán különféle hatalmat gyakorolnak.” Jogában tehát nem, de hatalmában állt többek között a hívek erkölcsisége feletti órködés és szükség szerint az atyai megintés. Az ágyasokat a püspöki hivatalnak a plébános időnként bejelentette. KAZALY 1882. 239–241.

3 SCHÜCH 1872. 598-600; Hasonló gondolatokat fogalmaz meg: REINDL 1886. 340; DUBOIS 1870. 5; KERSCHBAUMER 1872. 289.

4 A plébános tekintélyének erejéről bővebben lásd: GAITH – PATZNER 1892. 43; GYÖNGYÖSSY 2014. 68.

5 *Püspöki szentszék*: Az egyes egyházmegyek területén működő egyházi bíróság, mely létrejöttkor általános feladatokkal megbízott testület is volt. Tagjai a székeskáptalan kanonokjai, illetve a püspöki székhelyen működő, a püspök által kijelölt személyek. A testület élén az elnök (praeses) és a megyéspüspök áll. A legjellemzőbb ügyek közé tartoznak a különböző házassági perek, valamint a papok és egyházi alkalmazottak fegyelmi ügyei. Ezekről az esetekről kihallgatásokat rendelnek el, ha kell, személyesen elutaznak a helyszínre.

6 VPL APriv. Mátyus János, 1826. február 4. Gyarmati Mihály vallomása.

7 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Takács Jakab vallomása.

8 A plébánosoknak a püspökség kérésére időnként táblázatba foglalt, név szerinti kimutatásokat kellett összeállítania a pasztorálási területen ismert vadházasságokról, külön élő házastársokról és körülményeiről. NPI Erkölcsi kimutatások Csongrádon és Felgyő filiában (19. sz.).

mint „erkölcsbírók” által használt fegyelmezési eszközök lehetséges tárházának. A felsorolt adatok elsősorban erkölcs- és mentalitástörténeti adalékként szolgálnak.⁹

Kapcsolatfelvétel és kivizsgálás

A vizsgált település, Csongrád lakói a 19–20. században jellemzően állattenyésztéssel, földműveléssel, halászattal és szőlőműveléssel foglalkoztak, 1848 előtt taksás, vagy szabadmenetelű jobbágyok voltak. Csongrád vallásilag homogén település, 98%-ban római katolikus és magyar ajkú népességgel, így a plébániaközösség és a település évszázadokon keresztül majdhogynem egyenlő volt. A plébános hatása, befolyása ilyen körülmények között igen jelentős volt. Ahogy 1889-ben Zöld Antal néptanító egyik levelében megfogalmazta: „ez az ember [t.i. a plébános] Csongrádon a legfőbb tiszteletre méltó egyéniség”.¹⁰

A panaszos felek jellemzően *személyesen*, gyakran *szentgyónás után* fordultak családi ügyeikben a lelkipásztorhoz tanácsért és közbenjárásért. A gyónás keretei közt elhangzott vallomásokat és a plébánián, négy szemközt tett panaszokat a plébánosnak szigorúan elkülönítve kellett kezelnie. A gyónási titok kiszivároztatásának legkisebb gyanúja,¹¹ illetve a gyónás közben gyakorolt morális kényszerítés híre ugyanis rengeteget ártott a pap megítélésének.

Az 1880-as évek végén több országos napilapban is megjelent a hír, miszerint Hegyi Antal csongrádi plébános csak akkor oldozott fel egy gyónót, miután az vállalta, hogy az általa elkövetett gyilkosságot a rendőrségen is előadja. A férfi meg is tette a szükséges bejelentést: A püspöki szék erről úgy vélekedett, hogy csak akkor szabad világi hatóság előtt vallomástételre utasítani a gyónót, ha helyette ártatlant ítélték el. A történethez hozzátartozik, hogy Hegyi Antal egy 1890 januárjában keltezett levelében cáfolta, hogy valaha ilyen történet volna vele.¹²

Ritka, amikor a püspöki székig el nem jutó ügyeknek, illetve a helyi plébános felkérésének *írásos nyoma* maradt. Szedlacek István apátplébános egyik levelében említést tett arról, hogy bonyolultabb esetekben *feljegyzéseket* készített a hozzá forduló házastársak ügyéről, saját használatra. Az említett feljegyzések ezidáig nem kerültek elő.¹³ Szőke Mihály a református többségű Szentek lakosaként *levelet írt* Virter Lajos csongrádi esperes-plébánosnak. Panaszra szerint a felesége hat éve elhagyta azért, mert édesanyja „rossz anyai tanácsával élt”, és birtokából, javadalmaiból is kiszorította a férjét. Mivel Szőke Mihály külön a csongrádi plébánost, hogy terjessze az ügyet a főszolgabíró elé, egyben kérje meg a birtokhoz tartozó adókönyv és a birtoklevél kiadására. Így a feleség nem rendelkezhetne egyedül a közös családi birtok ügyeiben, „Aszszonyi Kény Uralma

⁹ Hasonló témát boncolgat Bárh Dániel a Cumania hasábjain 2003-ban megjelent írásában. Bárh esettanulmányában széles társadalmi kontextusba ágyazza Szloboda Mátyás küllödi káplán hadakozását a katolikus délszláv leányok szőlőörzésének szokása ellen, melyet a segédlelkész az erkölcsi bűnök melegágyaként értékelte. Bárh 2003. A református egyházfegyelmelemről írt gazdag irodalomból lásd. ILLYÉS 1941; SZIGETI 2010; KISS 2011.

¹⁰ VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. február 21. Zöld Antal levele a váci püspöknek.

¹¹ . Egy 1894-ben keletkezett panaszlevelben azt olvashatjuk, hogy Hegyi Antal plébánoshoz „a hívek gyónni nem mernek, mert azt beszélük az emberek, hogy a bűnököt hangosan kibeszéli, a gyóntató székben türelmetlenkedik”. *Csongrádi Közlöny*, 1894. március 3. I. évf. 12. szám 1-2. old. A gyónás megtagadása súlyosabb esetben a pappal szembeni általános elégedetlenség kifejezője is lehet, ahogyan Szegváron is történt 1807-ben. KATUS 1994. 157.

¹² VPL APriv. Hegyi Antal, 1889. december 28. Püspöki szentszéki ülés jegyzőkönyve.

¹³ NPI 1942. április 14. Szedlacek István apátplébános jelentése a váci püspöknek.

le lenne törve¹⁴. Ezen esetben nem a kibékítés, hanem a békétlenségből fakadó anyagi károk rendezésére volt a cél, melyhez a panaszos plébános közbenjárását kérte.

A hívek nem csak saját ügyeikben keresték fel a plébánost, hanem abból az okból is, hogy egy részegség, erőszakosság, házasságtörés, erkölcstelenség vagy káromkodás bűnébe esett lelket jelentsenek neki. A bejelentett vétkest a plébános a *harangozó*, ritkábban a *helyi hatóság* segítségével vezettette elő. A házastársak közti egyenetlenségek rendezésekor többnyire elegendő volt a plébános *szóbeli üzenete*, melyet a harangozó továbbított az érintetteknek. Ez a beidézési forma azonban nem mindig volt elegendő. 1823-ban a lekipásztor az alszolgabíróhoz fordult azért, hogy segítsen előkeríteni Ketskés László katonát, akit káromkodás miatt akart felelősségre vonni.¹⁵ Czimmermann János kalaposmestert erőszakoskodással vádolták meg, így a pap az egyik tizedessel¹⁶ hozatta a plébániára.¹⁷

A pap és az előljáróság együttműködése Csongrádon körülbelül 1886-ig, Hegyi Antal plébános érkezéséig zökkenőmentes volt. A több évszázados együttműködés nem csak szétbomlott, hanem idővel nyílt ellenségeskedésbe torkolt; itt nem csak az állam és egyház szétválasztásának következményét, a szekularizációt vagy a liberalizmus egyre nagyobb térnyerését kell látnunk, mint okot, hanem a plébános konfliktusos személyiségét. Történt egyszer, hogy egy öngyilkos ügyében a plébános nem látta igazoltnak a beszámíthatatlanság állapotát, így csak az öngyilkosok parcellájában engedélyezte a temetést. Az elhunyt rokonai fellázdak a döntés ellen, és a település előljáróságán keresztül (vagyis a pap döntését felülbírálvá), rendőri felügyelettel temették halottjukat a „rendes halottak” sorába. Az eset híre a váci püspökhöz és a belügyminiszterhez is eljutott. A püspöki állásfoglalás végül Hegyi Antal plébánosnak adott igazat, kinek becsületében komoly károkat okozott a temetési engedélyt kiállító előljáróság.¹⁸

Felelősségre vonás és büntetési módok

Legyen szó akár házastársak nézeteltéréséről, akár erkölcsi kihágásról, a plébános – saját vérmérsékletétől függően – a büntetés meghatározott eszközeihez is nyúlhatott annak érdekében, hogy a békülést elősegítse, vagy a bűnös megszégyenítésével a közösségnek példát statuáljon.

Leggyakoribb a szóbeli, négy szemközti *megrovás*, súlyosabb esetben a *kíprédikálás* volt. Csongrádon jellemzően csak az eset vázlatos bemutatását adta elő szentmise keretei között a plébános, a vétkes nevének elhallgatásával, a hívek lelki épülése céljából. Ezidáig egyetlen olyan forrás került elő, melyben a munkáját hanyagul végző kántor neve egyfajta „kíprédikálás” formájában megemlítődött.¹⁹ A templomi kíprédikálás világi párhuzamaként említhető az a gyakorlat,

14 NPI Szőke Mihály dátum nélküli levele (1850–1865 között).

15 VPL APriv. Mátyus János, 1823. június 6. Kihallgatási jegyzőkönyv.

16 *Tizedes*: Ahogyan Csongrádon nevezték még a 19. század második felében: „a város cselédje”, elsősorban rendészeti feladatokkal megbízott, a város alkalmazásában álló személy.

17 VPL APriv. Mátyus János, 1822. szeptember 10. A csongrádi bírák levele a váci püspöknek.

18 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. január 11. A váci püspök levele a belügyminiszterhez.

19 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

amikor az asszonyok az ún. *publikáló köről*²⁰ hirdették ki, hogy férjüknek senki ne adjon kölcsön, mert megbízhatatlanok, és pénzüket jó eséllyel soha nem látják viszont.²¹

Hegyi Antal plébános elődjeihez képest gyakrabban hagyatkozott a *pénzbírság* visszatartó erejére. A jegyesek házasság előtti szétválása esetén például kárpótlási bírságra ítélte a visszalépő felet. Egy ilyen ügy, mely végül a plébános polgári peres elmarasztalásához vezetett, teljes terjedelmében ránk maradt.²²

Bertus Rókus napszámos a váci püspöknek címzett levelében panaszkolt el, hogy miután jegyet váltott Samu Juliannával, „köztük felmerült okok miatt” még a harmadik kihirdetés előtt visszaküldte a lánynak a jegykendőt. Mikor azonban pár hónappal később Pusztai Franciskával óhajtott volna beiratkozni, a plébános 30 forintos kártérítés rendezésére szólította fel a legényt, melyet korábban elhagyott menyasszonyának kellett volna kifizetnie. A vagyontalan legény igen sokallotta a kiszabott összeget, ezért a váci püspökhöz fordult igazságtételért.²³ Mikor a püspök kérdőre vonta a csongrádi plébánost, Hegyi Antal válaszában hatásosan esetelte a szegény hajadont a gazdagabbért elhagyó ifjú históriáját, aki volt menyasszonyáról valótlán betegséget állítva csapódott leánytól leányig. A plébános az elhagyott jegyes fájdalmának kárpótlásaként hajtotta be az összeget a legényen: „A szegény árvákat a mai igazságszolgáltatásban nem igen védelmezi más, mint a jó Isten! S így mint Isten szolgája kötelességemnek tekintettem ezen védtelen árva leányt [...] becsületének gonosz megtámadója ellen a törvényes eszközökkel megvédeni.”²⁴ Hegyi plébános tehát azt vallotta, hogy „a zsebben való érvágás jobban hat mindennemű kapacitálásnál.”²⁵

Hegyi Antal a 19. század végén már a *sajtó útján* is hangot adott nemtetszésének azért, hogy a közösségi nyomást kieszközölje, a vétkeseket megszegyenítse. Példaként hoznám fel azt a *Tiszavidék* 1893-as számában olvasható nyílt levelet, melyet a plébános a helyi Iskolaszék tagjainak címzett. A levélből az derül ki, hogy az egyik csongrádi tanítónő akkor már hónapok óta külön élt férjétől anélkül, hogy kibékültek vagy válópert indítottak volna. A plébános azt a kérdést szegte a testület elé, hogy összeegyeztethetőnek tartják-e a tanítónő viselkedését, vagyis a „nyilvános botrányt a tan és nevelésügy érdekeivel”, és ha nem, miért nem intézkednek az ügyben.²⁶

A következő eset szintén Hegyi Antal plébánossága idején esett meg, leírása pedig a *Csongrádi Lap* 1896. márciusi számában olvasható: „Különös módját eszelte ki néhány leányzó az ismeretség körésének, ugyanis: 3 Kros okmánybéllyeggel ellátott leveleket küldözgetnek a fiatal urakhoz, melyek egy némely helybeli nő photographált arczképét tartalmazzák. Az arczképhez gyakran levelet is mellékelnek a következő tartalommal: „Én téged nagyon szeretlek! Különösen kiszemelték a helybeli rom. cath. Káplán urakat, kik naponként részesülnek ilyen kitüntetésben. Ezek az arczképes levelek inkább beválnának arczatlan leveleknek: mert ez az eljárás nagyon elszomorító erkölcsi romlottságra mutat.”²⁷ A hírlapi közzétételt tehát Hegyi Antal a provokáció megszüntetésének eszközeként is alkalmazta.

20 Csongrádon a városháza, a Szent Rókus-templom és a Nagyboldogasszony-templom előtt állt ilyen publikáló kő. A templomok előtt rendszerint a vasárnapi „nagy mise” után dobolta ki a szolgabíró a lakosokat érintő rendelkezéseket és hirdetményeket.

21 Lásd a tanácsülési jegyzőkönyveket (1850–1870 között) a MNL CsML CsL levéltárában.

22 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 14. A csongrádi lakosok levele a hercegprimásnak.

23 VPL APriv. Hegyi Antal, 1891. Bertus Rókus napszámos dátum nélküli levele a váci püspöknek.

24 VPL APriv. Hegyi Antal, 1891. január 28. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

25 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. október 25. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

26 *Tiszavidék*, 1893. január 15. IV. évf. 3. szám, 3. old

27 *Csongrádi Lap*, 1896. március 15. VI. évf. 11. szám, 3. old.

Részben a dorgálás, részben a letisztázás szándéka vezérelte Porubszky József plébánost, amikor 1909-ben nyílt levelet tett közzé a *Csongrádi Újság* hasábjain. Az újságban ugyanis hetekkel korábban „embertelenséggel” vádolták a plébánost azért, mert öngyilkosok és kéjnlók elhantolásánál rendszeresen megtagadta az egyházi asszisztenciát. Porubszky plébános válaszul az egyházi törvénykönyvre hivatkozva, csongrádi eseteket alapul véve vezette végig döntésének okait. Levele utolsó mondatai már nem a közösséghez, hanem a cikkíróhoz szólnak: „Figyelmeztetem, hogy saját vallását ne nézze sötét reakciónak, hanem isteni intézménynek, mely őt szeretetével a bölcsőtől az égig kíséri.”²⁸

Az erkölcsi bíráskodás legszélsőségszerűbb formája a vétkes fél *fizikai büntetése*, melyre egészen 1830-ig találunk példát Csongrádon. Hogy Mátyus János csongrádi plébánostól korántsem állt messze ez a módszer, több forrás is megerősíti.

1822. augusztus elsején Kozma Anna özvegyasszony azzal a panasszal kereste fel Mátyus plébánost, hogy Czimmermann János kalaposmester megpróbált erőszakot tenni rajta. A plébános a harangozó által üzenté meg az előjáróságnak, hogy fogassák el a kalapost, és vezessék elő. A tisztartó és a bírák nem voltak a városban, de egy tizedes a paphoz terelte a vonakodó Czimmermann. A tanúvallomások szerint a plébános ekkor cselédjeivel lefogatta a kalapost, majd bikacsökökkel ütlegetni kezdte.²⁹ Más forrás szerint 11 pálcütést mért rá.³⁰ A plébános minden kivizsgálást nélkülöző bíráskodása nem csak a városi előjáróságnál, de a nép körében is komoly megbotránkozást keltett.³¹ Nem sokkal később Ketskés László katonát fenytette meg hasonló módon, akit káromkodás miatt idézett maga elé.³²

A püspöki szék közbelépése

A pap a magánügyeikben hozzá forduló hívek panaszát tehát kivizsgálta, majd az érintett feleket a plébániára hívatta elbeszélgetésre. A házastársak magánéleti gondjainak feloldására legtöbbször egy közös kihallgatás elegendőnek bizonyult. Ha azonban nem sikerült megegyezésre jutni, vagy az eset túlságosan szövevényes volt, a váci püspöki szentszékhez kellett fordulni.

Ez utóbbi okból döntött Hegyi Antal a püspöki szék bevonása mellett 1888-ban, Szlávik Veronika ügyében. Az asszony azzal a panasszal kereste fel plébánosát, hogy férje rendszeresen megveri, ráadásul egy „megesett nőszeméllyel” is gyanús viszonyba keveredett. A pap beidézte a férjet, aki a verések okaként neje részeges természetét jelölte meg, az említett „megesett nőszemélyről” pedig azt vallotta, hogy csupán szolgálója, nem ágyasa. Hegyi Antal a püspöki szék felé továbbította az ügyet, ám levelében nem mulasztotta el megemlíteni, hogy az általa beterveztetett

28 *Csongrádi Újság*, 1909. május 9. VII. évf. 19. szám, 2. old.

29 VPL APriv. Mátyus János, 1822. szeptember 10. A csongrádi bírák levele a váci püspöknek.

30 VPL APriv. Mátyus János, 1823. augusztus 4. Varga István vallomása.

31 VPL APriv. Mátyus János, 1822. szeptember 10. A csongrádi bírák levele a váci püspöknek; VPL APriv. Mátyus János, 1824. május 1. Czimmermann János levele a váci püspöknek.

32 VPL APriv. Mátyus János, 1823. június 6. Kihallgatási jegyzőkönyv.

20 házassági ügyből hosszú évek alatt csak egyet bíralt el a jeles tanács. A lassú ügyintézés pedig óriási károkat okoz az amúgy is ingatag talajon álló erkölcsiségnek.³³

Ha a püspöki szék küldöttei személyesen avatkoztak az ügybe, a kibékítés jellemzően sikeres volt. A házastársak előidézése és kivallatása után egyfajta *szerződésben* rögzítették a családi béke alapjait. Ezekben az írásos fogadalmakban rendszerint mindkét fél elismerte hibáit, egyben kötelezte magát a jó férjhez illerve feleséghez illő magatartásra. Újabb egyenetlenség esetén pedig ígéretet tettek arra, hogy ismét a helybeli plébánoshoz fordulnak tanácsért. Mintaként álljon itt egy csongrádi házaspár fogadalma 1842-ből:

„Mi alól írtak jelen költsönös kötelezvényünk rendibe adjuk tudtára mindeneknek, a kiket a dolog most, vagy jövődöben illetni fog, hogy a Fő Tisztelendő Sz. Szék kiküldöttség Atyai intését Szivünkre vévén, az eddigi köztünk létezett egyenetlenségeknek, ön lelki javunkra, és egyéb embertársaink épülésére véget vetvén, magunkat a következőkre köteleztük, u.m.

Én Bernát László Kádár Ágnes hites feleségemet magamhoz veszem, ő velem mindenkben szeretetben, békességben és egyet értésben kívánván élni, úgy fogok bánni, mint egy betsületes, a józan okosságú férjhez illik, a kegyetlenségekkel, mellyek talán őt tőlem el idegenítették, fel hagyok, és a netalán tán történhető hibákért az orvoslást mindenkor Egyházi Elöljárómnál keresni, és azt kikérni, leg-szentebb s legelsőbb kötelességemnek fogom tartani.

Más részről Kádár Ágnes férjemnek ebbéli nyilatkozatát kész szívvel elfogadva ő hozzája haladék nélkül vissza megyek, a nyelvésségekkel és vissza feleselésekkel, mellyek eddig a házi tsendességet fel zavarták, végképpen fel hagyok. Férjemnek az illető engedelmisséget megadni, magamat hozzája alkalmazni, nekie mindenkben segedelmére lenni, Gazdaasszonyi foglalatosságaimat lelki ismeretessen tellyesíteni, ötet mintegy Férjet, illik megbetsülni, fő kötelességem-mé teszem, valamint arra is ünepeyyessen kötelezem magamat, hogy őt semmine-mű esetben el hagyni nem fogom, hanem ha netalán tán meg kívántató orvoslás, Fő Tiszt. Lelki Pásztoromnál keresvén, az általa hozandó ítéletnek és rendeletnek egész alázatossággal alá vetni, és kész szívvel engedelmisséggel el fogadni fogom. Mellynek erejére adtuk ezzen saját nevünk alá írásával és kezünk kereszt vonásával megerősített levelünket.”³⁴

Hegyi Antal nem csak püspöki szék lassú ügyintézését bírálta, de illetékességét is több levelében megkérdőjelezte, miközben a hívei közt élő lelkipásztor egyedüli kompetenciáját hangsúlyozta: „A plébános ugyanis megtesz a béke helyreállítására minden kísérletezést, mert ez lelkiismeretbeli

33 „Nem mulaszthatom el azonban Ftdő Szentszék figyelmébe ajánlani, hogy az a huza-vona eljárás, melyet a Ftdő Szentszék a házassági perekben, értem sommás perekben általában tanúsít épen nem vezet jó eredményre, sőt csak istápot nyújt az erkölcstelenségre, mikor a felek azt tapasztalják, hogy szabad a vásár, a plébános fölterjesztésének semmi eredménye, a bűnösnek haja szála sem görbül meg.” VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. október 25. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

34 NPI 1843. február 22. Müller Mihály és Dudás Antal péteri lelkész, megbízott szentszéki küldöttek előtt tett fogadalom.

kötelessége is, s a hol ő nem boldogul, ott hiába való minden kísérletezés, mert hívei nevéhez nálánál senki sincs közelebb s rajtuk jobban senki sem uralkodhatik.”³⁵

Tanulságok

Az a gyakorlat, hogy magánéleti válság idején a hívek a plébános közbenjárását kérték, egészen az 1950-es évekig élő gyakorlat volt. Szedlacsék István apátplébános egy 1942-ben keltezett leveléből kiderül, hogy jómaga készségesen vállalta a házastársak közti békítést abban az esetben, ha a panaszokat gyónáson kívül tárták elé.

Egy alkalommal egy asszony azt kérte a plébánostól, hogy [Szedlacsék István levelét idézve]: „a férj büntársát idézzem be, és szidjam le.”³⁶ A plébános a bosszúszomjas hitves óhajának teljesítése helyett célravezetőbbnek látta a férjjel való elbeszélgetést. Az elhagyott feleség nem sokkal később a váci megyéspüspökhöz, majd a hercegprimáshoz fordult egy névtelen levéllel, melyben azt állította, hogy a plébános helytelenül kezelte az ő panaszát. A plébános – miután felvázolta püspökének az eset körülményeit – egy keserű hozzáfűzéssel toldotta meg levelét: „az ilyen névtelen vádaskodások a vezető emberek ellen Csongrádon nagyon gyakoriak, azért Csongrád sok polgármestert és plébánost fogyaszt.”³⁷

Azok a példák is a plébános közbenjárásának súlyát és erejét mutatják, amikor a békülést elutasító fél minden eszközzel elkerülni igyekezett ezt a találkozást.³⁸ Patai Péter felgyői kertész mellől öt gyermeküket hátrahagyva szökött el a felesége. Ahogy a kertész vallomásában olvashatjuk: „sürgettem és kértem számtalanszor [a plébánostól] feleségemnek vissza parantsolását, de a pusztá biztatásnál egyebet nem nyerhettem”³⁹. Patai Péter úgy vélte, hogy azért nem intézkedett ügyében a plébános, mert felesége a szökés előtt egy ökröt ajándékozott neki.⁴⁰

A plébános hitelessége, döntési kompetenciája saját magatartásának függvénye is volt, mely az egész plébániaközösség morális életére hatást gyakorolhatott.⁴¹ Ezt a tényezőt a papi szemináriumokban oktatott tankönyvekben is kihangsúlyozták.⁴²

1799-ben a szomszédos csépai hívek arra kérték a váci püspököt, hogy plébánosuk „bokrossan öszve tódult törvénytelen tselekedetétül és üldözéseitül menté tenni méltóztasson.”⁴³ Attól féltek a jámbor csépaiak, hogy a plébános viselkedése a nép erkölcsi és lelkiégi állapotán is nyomot hagy. A nevezett lelkipásztor, Mátyus János Cséparól Csongrádra került plébánosnak. Takács Jakab csongrádi földműves pár esztendővel később ekképpen vallott lelkipásztoráról: „Szabad

35 VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. október 25. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

36 NPI 1942. április 14. Szedlacsék István apátplébános jelentése a váci püspöknek.

37 NPI 1942. április 14. Szedlacsék István apátplébános jelentése a váci püspöknek.

38 A kipurkálástól, a nyilvános megszégyenítéstől való félelem egyrészt komoly visszatartó erőként működött, másrészt a leírt esethez hasonló „kiskapuk” megjelenéséhez (jelen esetben megvesztegetéshez) is vezethetett. JÁVOR 2000. 794.

39 VPL APriv. Mátyus János, 1826. február 4. Patai Péter vallomása.

40 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Makai András vallomása.

41 A témához kapcsolódóan értékes meglátásokat tett írásában FOGL 2015.

42 „Akármily jelentéktelennek látszik is valamely szabadság, melyet itt ott a papok maguknak megengednek, mégis mindig nagy befolyással bír az, ha nem is a papság, de a nép szellemére, mely a papot figyelemmel kíséri, a kisebbről a nagyobbra szeret következtetni, és ilyféle dolgokban saját kénye-és lanyhaságának szabadságlevelét látja.” KERSCHBAUMER 1872. 267. Schüch Ignác egyedül a „tévúton járó, rossz pap” hibájaként értékeli a hívek hideg érzéketlenségét az egyház ügyei iránt. SCHÜCH 1872. 589.

43 VPL APriv. Mátyus János, 1799. január 15. A csépai lakosok levele a váci püspöknek.

ő végette [t.i. a plébános végett] a káromkodás, paráználkodás, házasságtörés, erőszakoskodás, innepi munka sat”.⁴⁴ Pont egy évszázaddal később keletkezett az a „csongrádi lakosok” által írt panaszlevél, mely szerint Hegyi Antal plébános túlzott politizálása miatt az „ellenségeskedés, gyűlölet, elkeseredés, harag, bosszú és erkölcstelenség magvai” szóródtak szét a plébániaközösségben.⁴⁵ A *Csongrádi Lap* pedig egyenesen Hegyi Antal plébánost hibáztatta azért, mert „a csongrádi nép erkölcsileg lejtőre került”.⁴⁶ Itt a katolikus közösségekben jellemző, szorosabb plébános – hívek kapcsolat egyik következményéről lehet szó.⁴⁷

A plébánosok nem csak egyéni ügyekben tettek igazságot; szükség esetén nagyobb csoportok, vagy éppen az egész plébániaközösségre vonatkozóan is megfogalmaztak figyelmeztetéseket, dorgálásokat. Hegyi Antal plébános az 1880-as években templomi prédikációjába fűzte, hogy nem tekinti becsületes embernek és asszonyinak azt, aki a Szentháromság téren felállított mechanikai műszínházba beengedi a gyermekét.⁴⁸ Évtizedekkel későbbi utódja, Szedlacek István plébános azért írt levelet a csongrádi Iparos Nőegylet elnökségének, mert a többségében katolikus tagokból álló egyesület nagybőjt idején rendezett táncmulatságot. A plébános tapintatosan figyelmeztette az egyesületet, hogy az eset ismételt előfordulása esetén kénytelen lesz nyilvánosan is tiltakozni.⁴⁹

Az egymást követő csongrádi plébánosok tehát a hívek erkölcsi életének nyíltan és egyetemlegesen elfogadott őrzői maradtak, egészen az állami közbelépés időszakáig. A kutatás időbeli és módszertani kiterjesztésével, interjúk készítésével még felfedhető lehet egy, a fenyítés eszközeit nélkülöző, pusztán szóbeli gyakorlattá egyszerűsödött szerepkör utóélete, mely (a vallási társulathoz hasonló módon) afféle „búvópataként” élhetett tovább.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

2009 A népi kultusz. In. BÁLINT Sándor: *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Ős-kép kiadó, Budapest, 159–189.

BÁRTH Dániel

2003 Szokás és hatalom. Egyházi törekvés a szőlőörzés bácskai rendszabályozására a XVIII. század közepén. *Cumania* 19. 85–120.

44 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Takács Jakab vallomása.

45 VPL APriv. Hegyi Antal, 1892. március 14. A csongrádi lakosok levele a hercegprímáshoz.

46 „A csongrádi ember lényegében egészen megváltozott: tisztességet nem ismer, a törvényeknek nem engedelmeskedik; felebbvalóit, előljáróit kigunyolja; ur-gyűlölő. Akár van rá oka, akár nincs. Irigy annyira, hogy a tisztességes gunyát viselő hivatalnokra is görbe szemmel néz: mert azt hiszi, hogy az ő verejtékén, az ő zsirján szerezte.” *Csongrádi Lap*, 1899. október 29. IX. évf. 44. szám, 3. old.

47 Protestáns egyházakban a lelkipásztor hatása, illetve a lelkipásztornak megadott tisztelet egészen más jellegű, hisz az eklézsia esztendőről-esztendőre maga választotta papját, aki ebből kifolyólag jobban ki volt téve a közösség szimpátiájának. JÁVOR 2000. 795.

48 NPI 1889. Gétzi János nyomtatásban megjelent nyílt levele. Schwartz Sándor nyomdájából.

49 NPI 1934. március 7. Szedlacek István levele a csongrádi Iparos Nőegylet elnökségének.

DUBOIS Henrik

1870 *A gyakorlati lelkipásztor, vagyis mikép működhetünk áldásosan községünkben?* Írta DUBOIS Henrik constances-i tiszteletbeli kanonok és papnöveldei igazgató. Magyarítá: a veszprémi növendékpapság Pázmányköre, Pest.

FOGL Krisztián Sándor

2015 A veszprémi egyházmegye alsópapságának fegyelmi ügyei, konfliktusai 1847–48 között (Esettanulmányok). *Egyháztörténeti Szemle*, 2015. XVI. évf. 4. szám, 3–19.

GAITH Rudolf – PATZNER István szerk.

1892 *Lelkipásztori lexikon rövid egybefoglalása a főbb lelkipásztori, plébánia-hivatali, liturgiai, egyház-és házasságjogi, adó-és pénzügyi teendőknek. A katolikus magyar lelkipásztorok használatára.* Kiadja: Tokody Ödön új-pécsi plébános. Nyomtatott: Csanád-egyházmegye könyvsajtón, Temesvár.

GYÖNGYÖSSY Orsolya

2014 *Plébánia és társadalom. A római katolikus alsópapság és a laikus templomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 48; A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 16. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tan-szék, Szeged.

ILLYÉS Endre

1942 *Egyházfegyelem a magyar református egyházban, XVI–XIX. század.* Debrecen.

JÁVOR Kata

2000 Az egyház és a vallásosság helye és szerepe a paraszti társadalomban. In. PALÁDI-KOVÁCS Artila főszerk. *Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 791–830.

KATUS László

1994 A szegvári plébánia története. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, Regnum.* METEM Munkaközösség, Budapest. 1994/1–2. 149–216.

KAZALY Imre

1882 *A katolikus egyházjogtan kézi könyve, különös tekintettel Magyarországi jogi viszonyaira.* III. kiadás, I. kötet. Nyomtatott Serédy G. Siketn. Iparint. Könyvnyomdájában Vácott.

KERSCHBAUMER Antal

1872 *Paterfamilias. Lelkipásztorok példákban, idősb s ifjabb lelkészek számára.* Fordította: A Szt. Istvánról címzett esztergomi ősrégi papnevelde magyar egyházirodalmi iskolája. Esztergom. Nyomtatott Horák Egyednél.

KISS Réka

2011 *Egyház és közösség a kora újkorban, a Kükküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében.* MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, Akadémiai Kiadó.

REINDL Román

1886 *A lelkipásztorok gyakorlati vezérfonala.* Budapest, Hunyadi Mátyás Intézet.

SCHÜCH Ignác

1872 *A lelkipásztorok kézikönyve II.* Fordították a Győri nagyobb Papnevelő Intézet Szent Imre Egyesületének tagjai. Győr, Sauervin Géza könyvnyomdája.

SZIGETI Jenő

2010 A református egyházfegyelem gyakorlásának válsága a XVIII. és XIX. század fordulóján. *Ethnica* XII. évf. 2010/1–4. 96–98.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár

Acta Parochiarum Csongrád – VPL APar. Cs.

Acta Privatorum Csongrád – VPL APriv.